

GYÖRGY PÉTER

A cezúra éve (2020)

A GYANÚTLANSÁG VÉGE

„A gyerekkoromban sokat hallott sláger, a »Hull a hó a kéklő hegyeken«, Kovács Kati hangján, ugyan belém rögzült, mint sok más akkoriban hallott-megtanult sláger, úttörődal, kommunista induló is, de szövegének az értelme nem jutott el, csak most, a tudatomig: csak most vettem észre, hogy a szövege egy emigráns nosztalgikus monológja, még hozzá jól felismerhető Tompa Mihály-, s rajta keresztül Horatius-idézettel. »Szívet cseréljen, aki hazát cserél! / Mert bárhogy él, s bárhol, csak félig él. / És bármerre jár, bárkit is talál, / Más ott a csók, más a táj.« E sláger-versszak első sora (sőt, szinte az egész slágerszöveg) Tompa-parafraízis, egy névelőnyi eltéréssel Tompa-idézet a költő 1851-es *Levél egy kibujdosott barátom után* című művéből.”

Takáts József: *Feljegyzések* (2015), *Jelenkor*, 2018/10, 1152.

„– Végül is... folytatta az orvos tétován, tekintetével Tarrou-t fürkészve – ezt ugye egy olyan ember, mint maga, talán megérti. Szóval ha a világ rendjét a halál szabályozza, akkor talán Istennek is jobb, ha nem hiszünk benne, ha minden erőnkkel harcolunk a halál ellen, s nem az eget bámuljuk, ahol ő hallgat. – Igen – bólintott Tarrou – értem. De akkor a győzelmei mindig időlegesek. Rieux-nek elkomorult az arca.
– Igen, tudom. De ez még nem ok rá, hogy ne harcoljak tovább.
– Nem, nem ok. De képzelem, mi lehet akkor magának ez a pestis.
– Igen – mondta Rieux. – Szakadatlan vereség.”

Albert Camus: *A pestis*, Vargyas Zoltán fordítása, *Jelenkor*, Budapest, 2019, 157.

Három nappal ezelőtt hajnali négykor arra ébredtem, hogy az apám ül a szobámban, az íróasztalomnál, a székét az ágy felé fordítva, a könyveket nézi. Soha nem járt, nem járhatott ebben a lakásban, amikor ideköltöztünk, már hosszú évek óta halott volt, s 2008. október 1. reggele óta egyszer sem álmodtam vele. Ültem a földre tett matrac szélén a sötétben, kimentem a konyhába, feltettem egy kávét, amire a néma csendben visszamentem, már nem ült ott. Éjjel kijárási tilalom van, amikor átmentem a Vérmezőre néző szobába, és megálltam a franciaerkély üvegajtaja előtt, kinéztem a Vár felé a sötétbe vesző Mikó utcára, semmi és senki nem mozdult, éppolyan néma volt minden, mint lennie kellett, egy érthető, és mégis értelmetlen döntésnek megfelelően.

Megittam a kávét, s mintha minden a helyére kerülhetett volna. Amit álomban mondott, az nagyrészt a mi „magánügyünk”. Magyarázott, éppúgy történt minden, mint amikor még mindketten éltünk. (Az *In my Father's House. Africa in the Philosophy of Culture*, Kwame Anthony Appiah könyve is előkerült, s hogy miért is nem ~~Apám nevében~~, hanem *Apám helyett*

lett a róla szóló könyv címe. S aztán még kerestem Kertész Imre evezős fényképét, amely igen hasonlít arra, amit a nagyapám készített apámról, Tihany felé evezve, de nem találtam.)

Az íróasztali lámpa fényében néztem az asztalon elég pedánsan egymás mellé rakott könyveket, és minden okom megvolt arra, hogy úgy véljem, ha az ember az álmát érteni akarja, akkor közvetlen kauzális láncoknak megfelelő jelenségként, pszichés eseményként látja, és így ahogy elnéztem a címeiket, gondoltam is, hogy miért álmodtam épp most vele. (*Túlélő és szemtanú* lehet a címe annak, amin dolgozom, ha majd befejezem, s nem késő hajnalban, nem úgy írom, mint ezt, ami annak a kommentárja, amit még el sem kezdtem: vagyis egy irgalmatlanul nagy és még részben kitöltetlen vázra rakok fel részeket, ahogy egy életnagyságú szoborral csinálják, akik ilyesmire szerződtek.)

Szenes Hanna angol nyelven kiadott naplója mellett Emmanuel Ringelblum könyve (*Notes from the Warsaw Ghetto*), aztán Yitzhak Katznelson: *Vittel Diary* (22.5.43-16.9.43.). Szenes könyvét Martha Cohn fordította magyarról és héberről, Ringelblum naplója az 1948 és 1970 között Varsóban létezett, *Bleter far Geszichte* (*Blätter für Geschichte*) című periodikumban, a varsói Zsidó Történelmi Intézet kiadványában látott napvilágot 1952-ben, jiddisül; angolul 1958-ban Jacob Sloan fordításában, a McGraw-Hill Book kiadásában. Katznelson könyvét az izraeli Ghetto Fighters' House adta ki: *In Memory of Yitzhak Katznelson*, áll a kiadó megnevezése alatti sorban. A könyvet héberről angolra Dr. Myer Cohen fordította.

Szenes Hanna naplója 2004-ben jelent meg angolul, s ugyan jóval teljesebb, mint az 1972-ben, New Yorkban, a Schocken Books kiadásában megjelent Hannah Senesh: *Her Life and Diary*. Egy helyütt Martha Cohn, a fordító, előszavában ezt írja: „In January 1943, Hannah wrote in her diary: I have had a sudden idea of going Hungary... Regardless of how clearly I see the absurdity of this idea, it still seems possible and necessary to me.” (The First Complete Edition, Foreword by Marge Piercy, Preface by Eitan Senesh, For All Faith, All Backgrounds, Jewish Lights Publishing, Woodstock, Vermont, 2004.) A kötetben az 1943-as évben egy levél is szerepel, amelyben Szenes az édesanyját kéri, hogy menjen hozzá Izraelbe.

2020 decemberében az izraeli Nemzeti Könyvtár bejelentette, hogy minden Szenes Hanna-anyag – dokumentumok, levelek, versek, naplók egyaránt – az archívumukba került, s elérhetők lesznek a honlapjukon, amint mindazok számára is, akik – jobb időkben – felkerekedik a Könyvtárat, s ott kívánják tanulmányozni a hagyatékot. Szenes Hanna földi maradványait 1950-ben adta ki a magyar kormány Izrael államnak, egyszer s mindenkorra lehetlenné téve, hogy az élete végső, erőszakos halálához vezető döntése komoly, tettehez méltó súlyú emléknymot hagyjon abban az országban, amelyben született, amelyet elhagyni kényszerült, amelynek szabadságáért harcolni angol katonaként tért vissza, s amelyben kivégezték, „férfiasan“ főbe lőtték, majd csaknem végleg elfeledték, miközben Izrael egyik nemzeti hőse lett. A kötetben közölt versei közül ötöt Háy Péter (Háy Gyula fia) fordított magyarról angolra, így az 1944. június 20-án, a börtönben írt *Egy-kettő-három* című utolsó írását is, aminek egy, a bátorságról és hasonló dolgokról szóló, bármely nyelven megjelenő antológiában helye van. Társai közül, akikkel visszajött, egyikük sem élte túl, de mindhárman szemtanúk is voltak egyben.

Még 2008 októberében írtam az apámról egy szöveget, amely az *Élet és Irodalomban* jelent meg. „Ahogy az évek múltak, egyre világosabban felismertem, hogy az apám túlélőként látja magát, a saját akarata ellenére, s ezt nem bocsátotta meg senkinek. Rossz körbe keveredett:

s minden lépése csak ártott. Minél abszurdabb árat fizetett nappal a magyarságteljesítménye kétségbevonhatatlanságáért, annál nehezebb álmok jöttek éjszaka. Különben soha nem beszélt volna velem azokról, akiket túlélt, s akiknek az emlékét képtelen volt elfelejteni.”

Ehhez képest 2021. január 20-án hajnalban, ahogy a könyveket néztem, s az álmon gondolkodtam, majd előszedtem a 2008-as szöveget, hiszen a fenti pár sort is régen elfelejtettem, ezen a ponton hirtelen minden éles lett. A könyvnek, amin dolgozom, a két magatartás és szemlélet – *Túlélő és a szemtanú* – meghatározta Én közti különbségek elemzésére törekszik. Ettől azért zavarba jöttem, s amúgy fel is ébredtem, annak rendje és módja szerint, s csak a lépcsőházban lefele menet jutott az eszembe, hogy kijárási tilalom van. Csendben visszafordultam, holott a séta vagy gyaloglás a hajnali sötétben megfelelő módnak tűnt az önvizsgálatra. Végig a néma és üres Logodi, majd Lovas úton, onnan a Szabó Ilonka utcán végig, majd a lépcsőkön át a Hunyady János út 7.-ig, ahol nagyszüleim és apám a Hauszmann tervezte hatalmas bérházban laktak a negyvenes évek elejéig. A kéziratok keletkezési és megjelenési idejének rendje nem pusztán kronológia kérdése, hanem azok a múlt időnek megfelelően más-más szemléletet jelenítenek meg. Zoe Vania Waxman a *Writing the Holocaust* című könyvében különbséget tesz a (varsói) gettóban, aztán a koncentrációs táborokról írt, majd a túlélők emlékezetének kontextusa által determinált szövegek között. Azaz az egykorú, majd utóbb keletkezett szövegek archeológiai leletként is érthetőek. S valóban: a tanúságtétel eltérő rétegei a háború, illetve a genocídium, a holokauszt jelentésének, értelmezésének döntő forrásai is egyben.

Itt, ugyanannál az íróasztalnál írom ezt, ugyanúgy szemben a könyvekkel, mintha erőd lenne az egész: jobbra Kertész Imre összes könyve egymásra fektetve, szemközt az emlékezet stratégiái, az emlékezés módszertana, használata, jelentősége, balra, a lámpa alatt, a berlini Neues Museumról szóló könyvek, az asztal közepén egy kis méretű számítógép. Azért mentem volna a sötétben gyalogolni, hogy pontosan értsem, amit csinálok, és hogy rájöjjenek, miként lehetne minden rutint kivennem abból, de ott volt a sötétben egy megválaszolatlan kérdés: anélkül pedig mint írjak, s mit.

A cezúra éve elég világos törésvonalnak tűnik. A magány ellen sosem volt s még ma sincs kifogásom, mert ugyan nem láthattam azokat, akiket láttam volna, s akik maguk sem bánták volna, ha beszélhetünk egy kávéház mélyén, de az egyedüllét félreérthetetlené tette, minden nap emlékeztetett arra, hogy elkezdődött az új korszak, amelyet magunktól és már réges-régen legalább elgondolhatóknak kellett volna tudnunk, ha tetszik, hinnünk. Tudom, hogy erős állítás vagy épp gyanú, de mintha úgy látnám, s látnák sokan: soha többé nem élünk ugyanúgy, s nem térünk vissza ugyanoda: abba a hosszú évtizedeken át önfeledten állandósult jelenbe, amelyben, úgy hittük, úgy viselkedtünk, mintha tényleg mindig minden kicsit jobban ment volna, amelyben az igazi kiváltság: a szabadság, a tehetőség valóban egyre több kortársunk számára lett hozzáférhető (ma már szinte elfelejtett kifejezéssel élve) az első és a második világban, s a harmadiknak is osztottunk reményt. A klasszikus kolonializmus tényleg véget ért, akkor is, ha a szegénység bővített újratermelése nem. Mindez persze öntelt, és közvetlen, mindennapi életünket a boldogság terepének tekintő, ahhoz való hozzáférésünket elváró európai-amerikai kortársainkat nem érdekelte különösképp, akkor sem, ha amúgy Ho Si Minh vagy Fidel Castro a felszabadulás, sőt az önfelszabadítás globális hőseinek tűntek – saját országukban persze mindez másképp nézett ki, a szemhatáron innen. Eközben a globál-

lis béke korában az aktuális háborúk úgymond messze voltak, s mintha nem is az adott jelenben, hanem régebben történtek volna, s a tömeggyilkosságok a harmadik világ helyi eseményei maradtak. Az amerikaiak egyszerre irthatták a vietnami erdőket és lakosokat, Pol Pot és elvtársai minimum másfél millió kambodzsait pusztíthattak el, Ruandában félmillió tuszit ölthettek meg, s több százezer hutut, akik nem kívántak részt venni az egészben, s még sorolnunk kellene mindazokat a botrányos tömeggyilkosságokat, amelyeket azért nem neveztek genocídiumnak, hogy ne kelljen közbeavatkoznia senkinek. Stockholmban 2000-ben kimondták, hogy a holokauszt univerzális és egyedülálló, példa nélküli, s mindenkire tartozó rettenetes esemény volt, amelyre valóban máig sem találunk szavakat, ugyanakkor ezzel minden el is volt intézve. Sem azt nem tudjuk máig sem, hogy miért történt, sem azt, hogy miképp, miközben a történelem tizenkét évről ennyi könyvet még nem írtak.

S most, úgymond utólag, a Corona-Schwermut különös montázs, a vírus okozta melankólia, valójában a vírus követelte társadalmi átalakulás, a magányosság, a kikényszerített introvertáltság, a programok, a találkozások, az igazi szó szoros értelmében vett eszmecserék, a múzeumokban, egyetemeken eltöltött órák hiánya csak rámutat arra, milyen régen elfelejtettük, hogy a boldogság akarásának köze lehet az igazsághoz, amint arról is megfeledkezünk, hogy hányan voltak előttünk, akik a boldogságot egyszerűen azonosnak tekintették az igazság keresésével. Emellett egyetlen pillanatra sem szeretnék a fogyasztásellenesség, az antiglobalizáció, az ökológiai katasztrófa és a klímaváltozás követelte új lokalitás-fetiszmus elkötelezett hívének tűnni, s az tényleg válaszra váró kérdés, hogy – az egyszerűség kedvéért – miként is elképzelhető a kulturális komparatiztika, a különbségek összevethetősége, azaz a fordítás megértése személyes tapasztalatok nélkül. Márpedig a relativizmus türelme, az önreflexió, a belátás, az idegenség szépségének, illetve önmagunk idegenségének fel- vagy beismerése mégiscsak döntő szerepet játszott az elmúlt évtizedek türelmesebb mindennapjainak létrejöttében. Ha az elképzelés és a személyes tapasztalatok között nincs többé átjárás, az számtalan Donald Trump-típusú hazudozó, egomán rémet fog még ránk szabadítani, arról nem beszélve, hogy a mára rasszistává vált Emmanuel Macron mögött nyoma sincs Paul Ricoeur árnyának, akinek mégiscsak az asszisztense volt, azaz ő aztán nyilván látta vagy láthatta, hogy mit jelentett a kinyilatkoztatás és a diskurzus hermeneutikája, milyen lehetetlen a vallásos felismerés és a modern társadalomtudományok közti szakadék feltételezése – és az elnök az akarat fenomenológiája helyett a diadalának lett a híve.

S ebben a világméretű, hirtelen jött csendben és magányban, amely ismeretlen volt, de nem tűnt különösebben veszélyesnek, ott volt s van ugyan a járvány, de nem volt s ma sincsen semmi romban, nem volt háború, nem öltek meg ártatlanokat milliósámba, azaz elég kényelmes fordulatnak tűnt, de mégsem lehetett nem látni, hogy annak a magától értetődő bizonyosságnak, annak a kétségbevonhatatlannak tűnő evidenciának, hogy nekünk itt, az európai-amerikai első világban, nem lehet semmi bajunk: ennek a naiv ostobaságnak komédia lett a vége. Az Egyesült Államok 2016 és 2020 közötti elnöke egyszerűen szálnalmas s patológikus esetnek tekinthető milliárdos volt, akire több mint hetvenmillió válságba került, kiutat nem látó, a jelent nem értő állampolgár szavazott, akik valamiként mind elhitték az összeesküvéseket, amelyeket nem annyira elméletnek, hanem valóban fantáziának kellett nevezni.

Számtalan okot sorolhatunk fel, s egyik sem kimerítő, kielégítő, de mind együtt mégiscsak félreérthetetlen: erről az egészről mi tehetünk. Ez nem a pestis és nem a spanyolnátha, a járvány nem Isten büntetése, s még csak nem is az ismeretlen kór, amelyről több filmet forgat-

tak, mint a földön kívüli rémületes lényekről, ez nem az eltűnés bűvös perce volt, amely mégis egy másik világot jelentett, ez egy betegség, amelyet milliók kaptak meg, mára százmilliók, de még mindig „csak” kétmillióan haltak bele, tehát a rémületnél erősebb a tehetetlenség, hogy miért is történt, hogy eddigi életünknek vége lett. Nem csak a rossz előérzetről van szó, a kortárs kultúra által számtalanszor elismételt rémálmokról. S ez nem Camus, nem *A pestis*, nem a helytállás, az emberség, a bátorság próbája volt, ó, itt senki sem lett hős, és senki sem volt felelős többé. Az AIDS legalább morális kérdés is volt, ez a kór csak a kiismerhetetlenség, a láthatatlan ellenségtől való menekülés kérdése: egyszerűen nem kellene többé kimenni a világba, nem kellene az utakat használni, s mintha még mindig nem vettük volna észre, hogy ez az egész a szemünk láttára vetett véget a posztmodern liberális konzervatív globalizáció társadalmának, az 1989 utáni korszaknak, „a történelem végének”. S még mindig azt várjuk, reméljük, ígérjük és kívánjuk, mintha majd őszre minden olyan lenne, mint amilyen volt. *Holtott annak a világnak egyszer s mindenkorra vége*. A felelősség helyett úgymond felelősöket keresünk, az összeesküvések fantáziáit elméleteknek hívjuk, s a tagadás lett a politikai ellenállás.

Az AIDS véget vetett a testnedvek ártatlan cseréjének, a Covid a testnedvek szexualitással össze sem függő részét szállta meg, s így foglalta el a testünk. Az AIDS nem a bezárkózás, hanem a húség tesztje volt, egy addig felette egyszerű világban, melyben a lélek és test érintkezése között nem volt kapcsolat, s akkor hirtelen helyre kellett volna állítani a szerelem régi módját: a lélek és a test együttes működését, Istennek tetsző közösségét, de aztán jött a megváltó gyógyszer, s ki-ki tovább élhetett, ahogy addig.

Mit is jelent, hogy ki-ki tudhatta, mi felelünk mind ezért az egészért? Mindenből jel lett, jelentés, s mindannyian okkal mondhattuk, hogy nem, nem, erről szó sem volt, amikor közben úgy használjuk ezt a bolygót, mint egy vacak szállodát, highway melletti motelt valahol a kontinens közepén, ott hagyjuk magunk után a koszt, s jobbra az sem tudjuk, hol álltunk meg.

Hallottuk a híreket, hogy miként tettük tönkre a Földet: klímaváltozás, tengerszintek emelkedése, felgyújtott erdők, kipusztult állatfajok. Az elmúlt hetekben elolvastam újra a könyveket, amelyeket az apám írt, és hol elképedve, hol rémülten láttam, hogy minden úgy történt, ahogy írta, attól félt, amitől félnünk ma nekünk kell. A fogyasztás, mint olvasom egy doktori értekezésben, átformálta s már-már felzabálja a hitet. Közben a hit divatja véget vetett Isten láthatatlanságának és tapasztalatának, olyan dolgokban hisznek nemzedékek, amelyek nevét egy percre sem veszem komolyan, fundamentálisnak nevezett szekták úgy bánnak Isten jóságával, mintha egy vetélkedőn nyerték volna jutalmul az örökkévalóság bizonyosságát.

Mindenki látta, hogy nem kellene fél napot repülnie az ingeinek, hogy valahol kivasalják, míg ő maga egy messzi kontinensen idegen gyermekek testét használta, de mégsem szólt senki semmit. Hagytuk, magunkra hagytuk magunkat. A *Veszedelmes viszonyok* olvasmány volt, éppúgy, mint a *Vonzások és választások*, és ha valaki túl komolyan vett valamit, akkor már ki sem nevettek. *Jól megvoltunk a következmények nélküliség társadalmi elitek számára állandóan nyitott, globális vidámparkjában, ki-ki csak álmélkodott, ha valaki nem akarta többé élőlények holttestének darabjait lenyelni, s akkor magyarázhatta, hogy miért is vegán, vagy vega, vagy mit tudom én miféle szekta tagja*. A bűn szemináriumi kérdés lett, vagy épp film, a büntelenségnek semmi köze nem volt a büntetlenséghez. Az előbbieket olykor egyetemi elő-

adások, templomi együttlétek, istentiszteletek kérdései voltak, ha voltak. Az utóbbi volt társadalmi létünk, az Énünk alapja, a morális meggyőződések relativizálása divat volt, vagy épp evidencia, amint azok hiánya is csak akkor érdekelt bárkit, ha elég teatrális következményekkel járt, azaz alkalmas volt a hírnév lerombolására, hiszen a bűn csak akkor keltette fel a közönség érdeklődését, ha elég teatrális volt. A közönséges emberek számára, akik tehettek bármit, nem emelték fel a nézettségi indexeket és a példányszámokat, nekik maradt a büntethetőség és a büntetlen előélet: a bűn nem volt semmi más, mint a kivételezettség védjegye.

Amúgy: a narrativitás, az anekdotikus szórakoztatás volt a bűnről való nyilvános beszédre tett kísérlet. Ki-ki vidám vagy elrettentő történetekkel felelt történetekre, csattanós válaszokat adott, s elmesélte, mennyire „derűs”, hogy ebben a nyugati államban többet költenek valamelyik ásványvízre, mint abban az afrikai országban élelemre, ahol naponta hány ember hal éhen, s negyedannyi pénzből kinek-kinek lenne mit ennie. A szegénységet kínosnak tartjuk, s nem megoldásnak, a forradalmat a kortárs baloldaliak sem veszik komolyan, minden kérdést megoldanak a világrendszer lebontásának közgazdasági sikerekkel kecsegtető üres ígéretével. *Mintha fel sem merült volna, hogy a szegénység nem akadály a méltóságnak, a tisztességnek, a közösség által megbecsülésnek, az önértetnek.*

És nem beszéltünk a szegénység, a nyomor és méltóság azonosságának elidegeníthetetlen emberi jogáról. Szodoma és Gomorra két kedves lakópark lett, amelynek pomponlányai és baseballcsapatai egymás ellen lépnek fel, egyetértésben. Azt hittük, hogy a kötelesség nem más, mint derűs erény, igazat mondani annyit tesz, mint megmondani, hány óra van épp, s nem láttuk be, hogy az önismerethez nem a pszichobiznisz terápiái vezetnek, hanem az őszinteség, amely nem választható el az igazság bátorságától.

S most itt van az ítélet ideje.

S ekkor hirtelen felrémlt, hogy épp így történt akkor is, amikor még senki, részben ők maguk sem hitték el, hogy mindazt, amit Hitler és a többi, a fajok közti jóvátehetetlen különbségekbe belebolondult, eszelős idióták mondanak, egyszer végre is fogják hajtani, mert az részben túl volt a fantáziájuk határán, részben technikailag is lehetetlennek tűnt. (Nem nagyon tudok más minősítést használni sem Heydrichre, sem Kaltenbrunnerre, vagy Hans Frankra, Goebbelsre, Himmlerre, Julius Streicherre.) A zsidók nélküli világ megteremtésének ideája amúgy az eugenika, majd az aktív eutanázia programjára épült. A „beteg” németek százazreinek megölése volt az első lépés, amely ugyancsak elgondolhatatlan volt, felfoghatatlan, amely néma tömeggyilkosságnak a Vaterland lakosainak rémült engedetlensége vetett véget.

Addig még soha nem öltek meg ok nélkül annyi millió embert, s nem utaztak ezért annyit, nem utaztatták az elviselhetetlen halálba küldendőket. S amikor mindennek vége lett, a bűn mértékének felméréséhez nem volt meg az igazság bátorsága, amelynek csak hosszú évek után jött el az ideje. Koselleck a Wehrmachtban szolgált, nyilvánvalónak tűnt, hogy a tettesek némaságát értette és írta le. Amit láttak, amit tettek, az mind felismerhetetlenné tette önmagukat, és ez nem ironikus metafora, hanem valóság volt: a nyelv megtagadta az engedelmességet, nem találtak szavakat, mondatokat, nem volt alkalmas a nyelvtan, a hangosan kiejtett szavak, a nyilvános beszéd elképzelhetetlen nehézségeket jelentett. Álltak egymással szemben a felszabadult táborokban, s mindannyian idegenek voltak a maguk számára. A nyelv és a történelem közti szakadék nem pusztán a tetteseket zárta el a szavaiktól, hanem a túlélőket

is, akik ugyan még éltek, de áldozatok is voltak. Azok is hallgattak, nem elszántságból, hanem ugyancsak nem találták a szavakat, s gyakran ők sem ismertek önmagukra.

G. előbb halt meg, mint az apja, aki túlélte a lágert, s megmondta világosan: az MDP nyelvét használta, a newspeak-et, amelynek semmi köze nem volt ahhoz, ami történt velük, s amely lehetővé tette, hogy felejténie sem kellett, egyszerűen minden kiejtett szó az új világ melletti elkötelezettség volt maga.

S ez a mai nevetséges és akár derűs magány aztán rákényszerített arra, hogy lassan megértsem: bármilyen furcsa, de 2020 tavasza adta meg, hogy elkezdhettem világosan látni, mit jelent egy olyan értelmetlen, értelmetlen és megkerülhetetlen, láthatatlan és jelen lévő, néma és minden esti szélben, hajnali szellőben ott lévő esemény, amelyre nincs válasz, csak a pusztaság csend: a nyelven túli jelentésekkel, kérdésekkel, problémákkal teli változás. 2020 ugyanis (az idejei, a 2021-es év már érdektelen, hiszen ez csupán a cezúra ismétlése) nem volt más, mint egy olyan, megállíthatatlan és kiismerhetetlen, földrajzi, kulturális határokat nem ismerő radikális *átváltozás*, amely pár hét alatt múzeummá változtatta a karantén és a békesnek tűnő viszonyok közötti, ártatlan áldozatok tömegeinek halála előtti, pillanatok alatt felidézhetetlenné lett, a szemünk láttára elsüllyedt világot. Mintha Pompeii lett volna a tegnapi, megannyi hajdani lény saját szobrává lett, megsemmisült testének, létének öntvényként fennmaradt, újjászületett emléknöve.

Mintha mindazok, akik nem láthatták egymást, nem találkozhattak azokkal, akikkel odáig békésen sétáltak a budai Táborhegyen vagy Gyomaendrődön, a Körösök partjain, most hirtelen az antik szobrokról készült modern gipszöntvények között találták volna magukat, az emlékeik éléssé és mozdulatlaná lettek, a történeti Idő megállt, s ha akartuk, ha nem, be kellett látnunk, a világunk, amelyben gyanútlan örömmel, illetve a rossz közérzet szorongásával éltünk, többé nem lesz ugyanaz, soha nem térhetünk vissza ugyanannak az Időnek a történetébe, amelyben élnünk adatott vagy kellett, mert a járvány valóban nem volt más, mint intelem és büntetés, s mi nem tudtuk, hogy mind bűnösök voltunk, s végképp nem, hogy mit követtünk el.

„Mindenki magában hordja a pestist, mert senki a világon nem érintetlen tőle. És hogy szakadatlanul ügyelnünk kell magunkra, nehogy egy önfeledt pillanatban másnak az arcába leheljük és ráragasszuk a fertőzést. A baktérium a természetes. A többi, az egészség, a tisztesség, vagy ha tetszik, a tisztaság, az akarat következménye, méghozzá a lankadatlan akaraté. A becsületes ember, az, aki úgyszólván senkit sem fertőz, nem más, mint az, akinek a lehető legkevesebb az önfeledt pillanata.” (Vargyas Zoltán fordítása.) Az önfeledt pillanatok elvesztésének drámai élménye persze nemcsak *A pestis*ben tűnik fel, hanem Camus megannyi munkájában.

Az önfeledtség, a gyanútlanág kiváltsága igazi ajándék, amelyet akkor kapunk meg, amikor már nincs, és nem is lesz többé. Bármelyikünk megértheti, hogy a varsói, lódzi, vilniusi gettóba zártak az ő elődei is, ha akarja, ha nem.

Walter Genewein osztrák nemzetiszocialista tisztviselő színes fényképeket készített Litzmannstadt (Łódź) gettójának mindennapjairól. Köztük a gyanútlanágot megőrző képek, a mindennapi élet apró jelenetei, három kiskamasz, két fiú, egy lány, rövidnadrágban, sárga csillaggal ingeiken, ruháikon, amint fiatal felnőttnek tűnő nagy kamasz lányt figyelnek, aki Genewein kamerájába néz, az ő kabátján is sárga csillag, kezében a retikülje, fején kalap, te-

kintetében némi szomorúság és önfegyelem, de nem több: sem félelem, sem rettegés, sokkal inkább a lengyel zsidó lány és a megszálló német férfiak egyike közti, nyilvánvalóan helytelen magatartásra történő utalás, az önreflexió kétségtelen ténye. De az a lány, akinek neve talán ott van valamely német névsorban, csak épp nem tudom, valaki beazonosította-e, az a lány rég halott, s nem tudhatta, hogy miféle jövőt szántak neki a fentebb eszelős idiótának nevezett nemzetiszocialista elit vezetői, akik soha nem hallottak sem róla, sem a haláláról, csak épp gondoskodtak arról. Genewein másik képén a fiatal lány már oldottabb, mosolyog is: déltájt van, tűző tavaszi napsütés. *És mégis itt állt.*

2020 nem bűntény volt, s nem tömeggyilkosságok sora. De van egyetlen apróság – túl azon, hogy, nincs mit tagadnom, a majd mindennapos magányos tavaszi futások alatt végig ugyanaz járt a fejemben. A város, az üres építészeti tér ugyanolyan maradt, de elég nyilvánvaló volt, hogy többé semmi sem lesz ugyanolyan, az átváltozás megtörtént, visszavonhatatlanul. Új nemzedékek tanulták meg, hogy mit is jelent az idő története. A kulturális és a tapasztalati emlékezet omlott egymásba. „The Floating Gap: Zwei modi memorandi”, írja Jan Assmann, a kommunikatív és a kulturális emlékezet egymásra rakódása, az idő és a technológia és a személyes élmény egymástól mégiscsak elhatárolt világai, itt és most ugyanakkor és ugyanott történtek: a tegnap valóban olyan lett, mint a gipszmúzeum, az életnagyságú, ezeréves távlatokat maguk körül tudó öntvények múzeuma: az érzéki közelség és az időbeli távolság.

A tegnap, ahol élünk, hirtelen Pompeii lett, kétszáz éves gipszmásolatok: a közvetlenségnek nyoma nem volt, s talán nem is lesz többé. A múlt nem idegen ország csupán: a tapintható közelsége ellenére értelmezést követelő idegen világ lett, ami az otthonunk volt tegnapig. „S mit úgy hívtam: én / az nincsen.” (József Attila: *Ki-be ugrál...*) Az Én hermeneutikája elképzelhetetlen annak kontextusai nélkül; konstrukciója soha nem lehet független annak a szemantikai, politikai térnek a sajátosságaitól, amelyben léteznünk adatott, amely most hirtelen, nem kis mértékben követhetetlenül átváltozott, felismerhetetlenné lett, s újraírja az önazonosság és az idegenség fogalmát, azaz gyakorlatát. Amit köztérnek hívunk, olykor a gyanú terepe, amit a köztérben történő eseményekként ismertünk, értettünk, azok jelentős részét óvatossággal kell kezelnünk, ha nem épp eltiltjuk magunkat tőlük.

A most elsüllyedt világunk centrumában az önkifejezés, az önbeteljesítés megfellebbezhetetlensége állt. Takáts József ugyancsak ennek megfelelően lehetett önmagává, kivételes, nagyszerű irodalmárrá, politikai filozófiatörténésszé. És közben semmit sem felejtett el, és semmit sem restellt: „Megismételni a szülők életét – olyan vágy ez, melyet alig tudunk megérteni már az önkifejezés, az önkiteljesítés uralkodó eszménye miatt... Az emlékezés az ismétlődés megszakadásának a jele.”

Mindössze leírta. Mindössze pontosan megállapította, hogy mit gondol bármelyikünk életéről. Mindössze arra utalt, hogy a szülők életének (valamikénti) megismétlése nem lehetetlen. S ugyan, mindannyiunk szerencséjére, nem így él, de mindannyiunk számára fontos, amit mérlegelésre érdemesnek tart. Amikor ezt írta, sejtelve sem lehetett arról, hogy jöhet egy olyan kor, amelyben részben kényszer, részben egyszerűen magától értetődő élet lehet az ismétlés, az ismétlődéses variáció, s nem bizonyos, hogy kizárólagos uralkodó eszmény lesz az önkiteljesítés.

Nem tudom, hogy miként lesz, s nem is szeretném, ha ez a szöveg kizárólagos állásfoglalásnak tűnne. Mindössze lehetőségeket mérlegeltem. Mindössze arra vállalkoztam, hogy felbecsüljem sokunk életében az első radikális törést az idő történetében, amikor a sodródó szakadék egyik oldalán maradvá vagy átkerülve a másikra egyként szomorúan tekintünk vissza életünkre, egykori önmagunkra, saját magunknak felismerhetetlenné vált idegenek, akiké lettünk.

2021. január 24 – február 6.

Utazás A-ba 8., olaj, vászon, 80×60 cm, 2014.